
CINC ESTUDIS SOBRE FRANCESC EIXIMENIS

A David J. Viera

No coneixem amb certesa la data del naixement de Francesc Eiximenis. Segons sembla, va néixer a Girona entre els anys 1327 i 1330. La data i el lloc de la seva mort, en canvi, sí que les coneixem amb més certesa, encara que no, almenys de moment, amb una precisió absoluta: va morir a Perpinyà a principis del 1409. Dos-cents anys abans Francesc d'Assís s'havia entrevistat a Roma amb el papa Innocenci III i havia obtingut el reconeixement pontifici del seu propòsit de «viure segons el model del sant Evangelí». El 1209, per tant, l'orde franciscà va començar a fer les seves primeres passes; el 1409, Eiximenis va fer les seves últimes passes. En dos-cents anys d'existència la fraternitat fundada per Francesc d'Assís s'havia escampat per tot Europa i fins i tot s'havia endinsat en l'Orient més llunyà. Quan Eiximenis va morir les seves obres eren presents d'una punta a l'altra de la Corona d'Aragó i estaven a punt de ser traduïdes al castellà i al francès.

L'èxit i la influència dels seus llibres va perdurar més enllà de la seva mort. La primera obra d'Eiximenis que va ser impresa en lletres de motllo va veure la llum molt lluny de les nostres terres. Es tracta de la traducció francesa del *Llibre dels Àngels*, impresa a Ginebra el 1478. Un altre exemple: el primer llibre que es va imprimir a Granada, poc després de la conquesta de la ciutat pels Reis Catòlics, va ser la traducció castellana, a càrrec de fray Hernando de Talavera, el primer bisbe de la ciutat, de la *Vita Christi* (1496). Les obres d'Eiximenis que es van traduir al castellà, sobretot

el *Llibre dels Àngels*, eren una lectura corrent entre els franciscans que es van ocupar de l'evangelització de Mèxic a principis del segle XVI. Amb l'arribada de la impremta les obres eiximenianes van continuar tenint, tant a casa nostra com a l'estranger, un èxit i una difusió extraordinaris. En dona fe el fet que l'incunable de tirada més alta de la impremta catalana sigui el *Psaltiri devotíssim*: l'any 1495 Diego de Gumiel en va imprimir a Girona 2000 exemplars, més del doble que les dues edicions del *Tirant lo Blanc* juntes (1490 i 1495).

Per commemorar els sis-cents anys de la mort del menoret gironí la revista *Caplletra* ha tingut l'excel·lent idea de dedicar-li un monogràfic. Una revista de filologia feta i pensada a València no podia desaprofitar aquesta ocasió, perquè, com és sabut, Eiximenis, que havia nascut a Girona, va viure a València entre els anys 1383 i 1408 i hi va escriure la major part de la seva vasta obra.

Antoni Rubió i Lluch va definir amb encert Eiximenis com «el gran cronista de la vida quotidiana». El menoret gironí, però, va ser molt més que un Muntaner de la vida diària dels ciutadans de la Corona d'Aragó a finals del segle XIV: va ser també un enciclopedista que va escriure gairebé sobre tot, tant sobre la vida en les ciutats del seu temps com sobre la vida en els campaments militars; sobre urbanisme i sobre el disseny de la ciutat medieval, o del campament ideal, però també sobre els vicis, els pecats i les virtuts; sobre la vida de Crist, o dels àngels, des d'una perspectiva alhora teològica i devota, però també sobre els diversos tipus de somnis, sobre les espases de «virtut», forjades sota unes constel·lacions astrològiques que les feien invencibles, o sobre el «pactisme». En les seves obres podem trobar des d'una recepta per fer pólvora «que fa meravelles» a detallades instruccions per a construir pous i cisternes. No hi ha, per desgràcia, receptes culinàries, tot i que els lectors d'Eiximenis es van ocupar d'omplir aquest buit copiant receptes, com ens ha mostrat Sergi Gascon, en els fulls en blanc d'alguns manuscrits.

Un autor d'una obra tan vasta i tan diversa es mereixeria una enciclopèdia sencera d'estudis. Per desgràcia, els monogràfics de *Caplletra* només admeten un màxim de cinc articles de dimensions tampoc no massa enciclopèdiques. Malgrat aquestes limitacions, els cinc articles recollits en aquest volum estudien aspectes molt variats de l'obra, i fins i tot de la vida, d'Eiximenis i, almenys fins a un cert punt, li donen una perspectiva enciclopèdica. A més, els autors d'aquests cinc treballs formen part de les diverses generacions d'estudiosos eiximenians actives en aquests moments. Curt Wittlin, per una banda, i David Viera i Jordi Piqué, per l'altra, són membres, amb

Albert Hauf i Jill Webster, de la primera generació d'estudiosos d'Eiximenis després de la Guerra Civil, la generació que va començar a publicar treballs i edicions en la dècada dels anys seixanta, o a principis de la dècada dels setanta, del segle passat. A més, D. Viera i C. Wittlin fins i tot van arribar a conèixer el pare Nolasc del Molar (1902-1983) en els últims anys de la seva vida i van enllaçar, per tant, les noves generacions d'estudiosos amb la brillant generació d'eiximenistes anterior a la Guerra Civil. Com és sabut, el pare Nolasc del Molar va ser l'únic supervivent, amb el pare J. M. Pou i Martí, de la colla de franciscans i caputxins a qui devem tants d'estudis i tantes edicions excel·lents sobre l'obra d'Eiximenis i que va desaparèixer de forma tràgica durant la Guerra Civil.

Paolo Evangelisti i Sadurní Martí formen part de la segona generació d'eiximenistes, la que va començar a treballar en l'última dècada del segle passat. S. Martí, filòleg de formació, va entrar en contacte amb el menoret gironí en el si del projecte de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE), que, des de la Universitat de Girona, es proposa de publicar tota l'obra del menoret gironí. P. Evangelisti, historiador de formació i deixeble del prestigiós medievalista italià Giacomo Todeschini, va començar a estudiar Eiximenis atret, sobretot, per la novetat de les seves idees polítiques i de les seves teories econòmiques. Eva Izquierdo, estudiant de tercer cicle de la Universitat de Girona, forma part de l'última generació d'eiximenistes, la que ha començat a estudiar-lo i a editar-lo a principis del segle XXI. E. Izquierdo, que està fent, sota la direcció de S. Martí i de X. Renedo, una tesi doctoral sobre el *Llibre de les dones*, està també vinculada al projecte de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE).

Els cinc treballs que conformen aquest número monogràfic toquen cinc temes diferents, quatre d'ells relacionats amb les obres d'Eiximenis i un altre relacionat amb la seva biografia i d'una de les seves lectores. El treball de Curt Wittlin, basat en un coneixement de primera mà de l'obra del menoret gironí i de la seva tradició manuscrita, és de caràcter paleogràfic. C. Wittlin s'hi planteja un problema textual —Eiximenis escrivia «crestià», com sempre s'ha pensat, o «cristià»?— que d'entrada pot semblar una menudalla, però que és del màxim interès, donat que es tracta d'un terme que apareix pertot arreu i que fins i tot forma part del títol d'algunes de les seves obres més importants. Amb el treball de David J. Viera, Jordi Piqué i Ramon Camaño passem de la paleografia a la ciència. Hi podem llegir un estudi molt complet i aprofundit sobre les idees mèdiques que es poden espigolar de les obres eiximenianes, sobre les diverses malalties que s'hi esmenten i sobre els remeis devots, supersticiosos o més estrictament mèdics que s'hi proposen.

En el treball de P. Evangelisti es presenta una lectura molt suggestiva del lèxic polític i econòmic de matriu franciscana present en l'obra d'Eiximenis i d'altres autors catalans que, com Arnau de Vilanova, en certs aspectes li són molt propers. També s'hi estudia el paper central, segons el menoret gironí, de la figura del mercader en la vida política i econòmica de la «cosa pública». L'estudi de Sadurní Martí se centra en la tradició manuscrita d'una de les obres més llegides, traduïdes i impreses d'Eiximenis: el *Llibre dels Àngels*. A partir d'una anàlisi al mil·límetre d'una secció d'aquesta obra, S. Martí presenta una proposta molt ben fonamentada de filiació d'algunes de les famílies textuais dels testimonis catalans de l'obra, una proposta que caldrà tenir molt en compte en l'edició que ell mateix està preparant per a les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE). Amb l'article d'E. Izquierdo passem dels problemes textuais, o d'història de les idees científiques o econòmiques, a l'estudi d'alguns episodis de la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós, comtessa de Prades, que estan al darrere de la gènesi del *Llibre de les dones*. L'edició i l'estudi d'un fragment d'un procés judicial de principis del segle xv posa en relleu el fil conductor que uneix l'accidentada vida matrimonial de Joan de Prades i de Sanxa Ximenis, comtes de Prades, amb Eiximenis i ens permet acostar-nos als orígens del *Llibre de les dones*.

En l'edició d'aquests cinc articles s'ha seguit, per referir-se a les obres d'Eiximenis, les sigles que Jordi Piqué i la comissió editora de les obres de Francesc Eiximenis han establert i que confiem que, amb l'aprovació de filòlegs i historiadors, s'acabin generalitzant. El primer llibre en què s'usarà aquesta taula de sigles serà la biobibliografia anotada de Francesc Eiximenis a cura de D. J. Viera i J. Piqué, que apareixerà l'any que ve a la sèrie *Studia Bibliographica* de les OFE. No reproduïm en aquesta introducció la taula de sigles completa, però sí les sigles de les obres que se citen al llarg d'aquests cinc articles. Són les següents:

PC <i>Primer del Crestià</i>	SC <i>Segon del Crestià</i>
TC <i>Terç del Crestià</i>	DC <i>Dotzè del Crestià</i>
RCP <i>Regiment de la Cosa Pública</i>	LA <i>Llibre dels Àngels</i>
LD <i>Llibre de les dones</i>	VC <i>Vita Christi</i>

Com el lector que té aquest número de *Caplletra* a les mans ja haurà pogut observar, aquest monogràfic està dedicat a David J. Viera (Providence, 1943), una de les figures més destacades dels estudis eximenians de la segona meitat del segle xx.

Des que es va doctorar, l'any 1972, a la Catholic University of America amb una tesi sobre el *Carro de las donas*, una singularíssima traducció corregida i augmentada del *Llibre de les dones* al castellà, David J. Viera ha publicat una seixantena llarga d'estudis de temàtica eiximeniana, a més de dos llibres: l'encara imprescindible *Bibliografia anotada de la vida i obra de Francesc Eiximenis (1340?-1409?)* (Barcelona, 1980), i *La dona en Francesc Eiximenis* (Barcelona, 1987), escrit en col·laboració amb Jordi Piqué, amb qui també ha col·laborat en la segona edició de la bibliografia anotada del 1980, que es publicarà l'any que ve.

Una raó suplementària fa ineludible aquest homenatge. David J. Viera ha hagut d'abandonar la filologia i l'estudi de l'obra d'Eiximenis, la seva gran passió, a causa d'una malaltia. De fet, de l'article que publiquem sota el seu nom ell només en va escriure l'esquema i els primers esbossos. Jordi Piqué, amic íntim des dels seus anys d'estudiants universitaris, i Ramon Caamaño s'han ocupat de continuar-lo i acabar-lo seguint les línies iniciades pel mestre i per l'amic. Com diria Josep Sebastià Pons, en «cada vena» d'aquest treball —i de fet en moltes «venes» de molts dels treballs que els eiximenistes hem dedicat a Eiximenis— «el seu record murmura».

XAVIER RENEDO PUIG
Universitat de Girona